

рівню. оскільки це значно зменшить ризики та впливи зміни клімату. Лише майбутнє покаже наскільки вдасться міжнародному співтовариству реалізувати дану амбітну мету.

Підсумовуючи можна виділити такі основні етапи розвитку міжнародно-правового регулювання міжнародного співробітництва в сфері охорони навколишнього середовища: 1) від середини XIX сторіччя до Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища 1972 року; 2) від Стокгольмської конференції 1972 року до Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро 1992 року; 3) від Конференції Ріо-де-Жанейро 1992 року до Паризької конференції ООН з питань клімату 2015 року. Чи стане Паризька кліматична конференція поворотним пунктом в розвитку міжнародного права навколишнього середовища чи її рішення залишаться лише деклараціями і не будуть належним чином імплементовані стане зрозумілим у найближчі роки.

Список використаних джерел

1. Савчук К.О. Історія міжнародного права. Курс лекцій. – К., 2013. – С. 77-78.
2. Convention between the United States, Great Britain, Russia and Japan for the Preservation and Protection of Fur Seals // http://docs.lib.noaa.gov/noaa_documents/NOS/ORR/TM_NOS_ORR/TM_NOS_ORR_17/HTML/Pribilof_html/Documents/THE_FUR_SEAL_TREATY_OF_1911.pdf
3. Международная конвенция по охране птиц, полезных в сельском хозяйстве от 19. 03. 1902 // http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_400
4. Convention Relative To The Preservation Of Fauna And Flora In Their Natural State // http://iea.uoregon.edu/pages/view_treaty.php?t=1933-PreservationFaunaFloraNaturalState.EN.txt&par=view_treaty_html
5. Convention On Nature Protection And Wildlife Preservation In The Western Hemisphere // <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/c-8.html>
6. Абашидзе А.Х., Солнцев А.М. Первая международная экологическая конференция по международной охране природы (Берн, 1913 г.) // Экологическое право. - №. 4, - 2006 // [http://www.intlaw-rudn.com/research/publications/environment/pervaya-mezhdunarodnaya-ekologicheskaya-konferenciya-2013-konferenciya-po-mezhdunarodnoi-ohrane-prirody-bern-1913-g./](http://www.intlaw-rudn.com/research/publications/environment/pervaya-mezhdunarodnaya-ekologicheskaya-konferenciya-2013-konferenciya-po-mezhdunarodnoi-ohrane-prirody-bern-1913-g/)
7. Резолюция ГА ООН 2398 (XXIII) «Проблемы окружающей человека среды» // <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/245/94/IMG/NR024594.pdf?OpenElement>
8. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml
9. Кравченко С. М., Андрусевич А. О., Бонайн Дж. Е. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища: Підручник / За ред. С. М. Кравченко. - Л.: Вид. Центр ЛНУ, 2002. – С. 58.
10. Детальный обзор рiшень Стокгольмської конференції 1972 року див., наприклад: Колбасов О.С. Международно-правовая охрана окружающей среды. – М., 1982. – С. 19-49.
11. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату // http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_044
12. Конвенція про охорону біологічного різноманіття // http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_030
13. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml
14. Йоханнесбургская встреча на высшем уровне 2002 года 26 августа - 4 сентября 2002 года, Йоханнесбург // <http://www.un.org/ru/events/pastevents/wssd.shtml>
15. The Future We Want // <http://www.slideshare.net/uncsd2012/the-future-we-want-rio20-outcome-document>

ВИЗНАННЯ НЕЗАКОННИМИ РIШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ЧИ ОРГАНІВ МIСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ЧИ ПРАВА ЗЕМЛЕКОРИСУТВАННЯ

Третяк Т.

*(кандидат юридичних наук, доцент кафедри земельного та аграрного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка)*

Вступ. Забезпечити захист права власності на земельну ділянку чи права землекористування (далі – права на земельну ділянку) можна лише за умови правильного

вибору способів захисту цих прав. Помилка у доборі способу захисту права на земельну ділянку може призвести до того, що захист не принесе бажаного результату для особи, права на земельну ділянку якої порушене.

Ефективний добір способів захисту права на земельну ділянку можна здійснити, лише за умови знань про властивості кожного способу захисту. Одним із способів захисту права на земельну ділянку є визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування. Аналізований спосіб захисту права на земельну ділянку передбачений як пунктом «г» частини третьої статті 152 Земельного кодексу України від 25.10.2001 № 2768-III [1] (далі - ЗК), так і пунктом десятим частини другої статті 16 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 № 435-IV [2] (далі - ЦК). Формулювання цих способів захисту у наведених двох статтях відрізняється. Зокрема, пункт «г» частини третьої статті 152 ЗК надає можливість захистити права шляхом «... визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування». Положення цього пункту включають також визнання недійсним дій та бездіяльності, адже якщо у ЗК не визначено, що законодавець має на увазі під терміном «рішення», то застосовується загальне його значення. Слово рішення має чотири значення, серед них такі: вирок суду, постанова, розпорядження якої-небудь організації, зборів і т. ін.; продуманий намір зробити що-небудь, якимось чином; спосіб вирішення, зображення, подання, розв'язання чого-небудь [3, с. 579]. Отже, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування, що тягнуть за собою юридичні наслідки також охоплюються терміном «рішення».

Дещо в іншій редакції аналізований спосіб захисту права на землю закріплений у пункті десятому частини другої статті 16 ЦК, яким до переліку способів захисту суб'єктивних прав включено «... визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб».

Порівняння аналізованого способу захисту права на земельну ділянку з іншими способами захисту цього права, що закріплені у частині третій статті 152 ЗК частині другій статті 16 ЦК дозволяє стверджувати, що цілі, яких дозволяє досягнути визнання недійсним рішень органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування, можуть бути досягнуті іншими способами захисту, а питання про незаконність, нікчемність чи заперечність рішень органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування, є лише одним із питань, яке повинно бути вирішено у ході застосування одного із способів захисту права на земельну ділянку, крім визнання недійсним органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування.

Постановка завдання. Метою цієї статті є перевірити наведену вище гіпотезу.

Результати дослідження. Наукові праці, присвячені дослідженню досліджуваного способу захисту, представлені низкою коментарів до ЗК [4, с. 405 – 406; 5, с.430 – 432; 6, с. 438 - 439] та до ЦК [7, с. 30 - 33]. Останнім часом з'явилися глибокі дослідження питань недійсності рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [див.: 8, 9]. Наведена гіпотеза у зазначених вище роботах не ставилася і перевірялася.

Для того, щоб перевірити наведену на початку цієї статі гіпотезу, звернемося до аналізу судової практики. Чернівецька міська рада прийняла рішення про надання в оренду земельної ділянки малому приватному підприємству «А», а 03.10.2002 між Чернівецькою міською радою та ПП «А» було укладено договір оренди земельної ділянки № 225. Пізніше рішенням Чернівецької міської ради від 28.03.2013 № 805 (далі – Рішення 805) було продовжено зазначений вище договір оренди земельної ділянки строком до 28.03.2018. Земельна ділянка, щодо якої було прийнято рішення про надання її в оренду була частиною прибудинкової території. Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку «К» (далі – ОСББ «К») звернулося до суду з позовом про визнання недійсним укладеного відповідачами договору оренди землі від 03.10.2002 № 225 та визнання частково недійсним Рішення 805 щодо його поновлення. Позивач обґрунтовував свій

позов посиланням на статтю 120 ЗК та 377 ЦК, згідно з якими, власник будівлі, розташованої на земельній ділянці, набуває право власності на цю земельну ділянку. На думку позивача, розпорядження цією земельною ділянкою за допомогою рішень міської ради є порушенням вимог статей 120 ЗК та 377 ЦК. Рішенням Господарського суду Чернівецької області від 22.04.2016 [10] позов було задоволено, визнано недійсним і скасовано відповідний пункт Рішення 805 в частині поновлення ПП «А» договору оренди землі від 03.10.2002 № 225; визнано недійсним договір оренди земельної ділянки від 03.10.2002 № 225 в редакції змін, внесених додатковим договором до договору оренди землі від 12.07.2013 № 6/225 [11].

Проаналізуємо у чому полягало порушення права ОСББ «К» та у чому полягав захист цього права. В силу вимог статтею 120 ЗК та 377 ЦК право власності перейшло до власників багатоквартирного житлового будинку. Після цього, рішенням Чернівецької міської ради ця ж земельна ділянка була надана в оренду ПП «А» чи порушено право власності ОСББ «К». Зміст двох рішень Чернівецької міської ради суперечить статтям 120 ЗК та 377 ЦК, тому вони не змінили правового становища ні ОСББ, ні ПП «А». Застосування інших способів захисту, крім визнання незаконним рішення Чернівецької міської ради, дозволить повною мірою захистити право власності ОСББ на спірну земельну ділянку. Якщо порушення полягає у тому, що ПП «А» вважає, що має право користуватися спірною земельною ділянкою, то перед нами не визнання права власності ОСББ «К». Невизнання права може полягати не лише у тому, що належність певного права заперечується повністю. Воно може полягати у невизнанні окремих елементів змісту права. Саме приклад останнього має місце у розглянутій справі. ПП «А» вважає, що право власності ОСББ «К» виникло, проте воно обмежене правом користування ПП «А». Усунути це порушення права ОСББ «К» можливо шляхом подання позову про визнання права ОСББ «К». Якщо ПП «А» не лише не визнає право власності ОСББ «К», а і чинить перешкоди для реалізації права власності, наприклад, шляхом розміщення певної споруди, то для захисту свого прав власності ОСББ «К» може використати такий спосіб захисту як «припинення дії, яка порушує право» (пункт третій частини другої статті 16 ЦК).

На наш погляд, немає жодного правового результату для захисту прав на земельну ділянку, досягнути якого дозволяє визнання незаконним рішень, дій чи бездіяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, якого б не можливо було б досягнути за допомогою використання інших способів захисту прав, передбачених частиною другою статті 16 ЦК та частиною третьою статті 152 ЗК. Таким чином, визнання незаконним рішень, дій чи бездіяльності як спосіб захисту є непотрібним і фактично означає обґрунтування застосування одного із способів захисту, передбачених частиною другою статті 16 ЦК та частиною третьою статті 152 ЗК.

Позивачі також звертаються з позовами про визнання незаконними рішень органів виконавчої влади чи органів місцевого про відмову у прийнятті рішення про затвердження проекту відведення земельної ділянки [12]. Наприклад, фізична особа-підприємець А звернувся до Господарського суду Закарпатської області про визнання недійсним рішення Ужгородської міської ради від 24.02.2012 № 459, яким міська рада відмовила затвердити проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки А [13]. Спочатку А звернувся до суду з позовом про визнання бездіяльності Ужгородської міської ради незаконною. Бездіяльність міської ради полягала в ухиленні від прийняття рішення про надання земельної ділянки в оренду, після того, як Ужгородська міська рада надала дозвіл на розробку проекту відведення спірної земельної ділянки; цей проект позивач розробив; проект було погоджено комісією Ужгородської міської ради з розгляду питань, пов'язаних з погодженням документації із землеустрою (висновок від 13.10.2010 №03-33/374). Рішенням Господарського суду Закарпатської області від 05.09.2011 позов було задоволено, суд зобов'язав Ужгородську міську раду розглянути в установленому законом порядку та прийняти рішення стосовно проекту землеустрою А.

Виконуючи рішення Господарського суду Закарпатської області від 05.09.2011, Ужгородська міська рада прийняла рішення про відмову у наданні земельної ділянки в оренду А. Останній оскаржив це рішення до суду. У цій справі позивач просив визнати недійсним рішення Ужгородської міської ради від 24.02.2012 №459 та зобов'язати відповідача у місячний строк прийняти рішення про затвердження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки площею 0,012 га для комерційного використання під магазином-кафе. Рішенням Господарського суду Закарпатської області від 11.04.2012 позов було задоволено частково. Суд задовольнив вимоги позивача у частині визнання рішення Ужгородської міської ради недійсним та відмовив у задоволенні вимоги зобов'язати прийняти рішення про затвердження проекту. Причиною відмови у задоволенні останньої позовної вимоги було те, що положення пункту 34 частини першої статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування» від 21.05.1997 № 280/97-ВР [14] та пункту «а» статті 12 ЗК надають Ужгородській міській раді виключне право розпоряджатися земельними ділянками комунальної власності, тому суд, нібито, не має права розпоряджатися цими земельними ділянками замість ради.

На наш погляд, право позивача могло б бути захищеним позовом про визнання права оренди таким, що виникло. Підставою для такого висновку факт волевиявлення міської ради на надання земельної ділянки в оренду. Таке волевиявлення складають надання міською радою дозволу на розробку проекту відведення земельної ділянки та неприйняття обгрунтованого рішення про відмову у наданні земельної ділянки в оренду протягом строку, що встановлений законом для прийняття рішення про надання в оренду земельної ділянки чи про відмову у такому наданні. Рішенням про визнання за позивачем права оренди земельної ділянки на умовах вказаних у заяві суд міг би повністю захисти право позивача, порушене бездіяльністю органа місцевого самоврядування. При цьому жодної потреби використовувати ще і позов про визнання незаконною бездіяльністю ради чи її рішень немає, хоча питання про правомірність дій чи бездіяльності міської ради було б істотним правовим питанням, якого суд мав вирішити у цій справі.

Рішеннями органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування, що стають предметом оскарження в судах, є рішення про надання дозволу на розробку проекту відведення земельної ділянки з метою її подальшого продажу чи надання у користування. Наприклад, Б у позові, з яким він звернувся до Господарського суду Суду Херсонської області, просив суд визнати незаконним розпорядження голови Генічеської райдержадміністрації «Про видачу згоди на розробку технічної документації щодо складання договору оренди земельної ділянки» від 25.05.2006 № 357 [15]. Рішеннями про надання такого дозволу уповноважені органи можуть створювати загрозу надати в оренду земельні ділянки, що вже перебувають у власності чи у користуванні, тому у третіх осіб може виникати інтерес оскаржити такі рішення, чим зробити неможливим подальший перебіг процедури продажу спірної земельної ділянки чи надання її в оренду.

Отже, спір у такій категорії справ виникає саме про право заявника на здійснення процедури відведення земельної ділянки для її подальшого продажу чи надання у користування. Тож і способом захисту права, який повинен застосовуватися для захисту прав позивачів, заінтересованих у припиненні процедури відведення земельної ділянки, мають бути визнання права та припинення дій, що порушують право, тому немає жодної потреби застосовувати окремий спосіб захисту, визнання незаконним рішення про надання дозволу на розробку проекту відведення земельної ділянки.

Рішенням, що істотно позначається на правах людини, і як наслідок може бути предметом оскарження в судах, є рішення, якими уповноважені органи дозволяють та/чи встановлюють умови експлуатації установок, що можуть негативно впливати на земельні ділянки землевласників та землекористувачів. Наприклад, Державна архітектурно-будівельна інспекція, надаючи дозвіл на виконання будівельних робіт (стаття 37 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 № 3038-VI [16]), повинна забезпечити щоб майбутня будівля була побудована у спосіб, що забезпечує

баланс інтересів власника цієї будівлі з одного боку та сусідів чи інших осіб, на яких цей будівельний об'єкт може чинити негативного впливу. Якщо державна архітектурно-будівельна інспекція безпідставно відкине коментарі громадськості, це означатиме порушення її прав, на врахування обґрунтованих коментарів. Право на врахування коментарів громадськості випливає з положення частини першої статті 20 Закону України "Про звернення громадян" від 02.10.1992 № 393/96-ВР [17], згідно з якою, звернення громадян, адресовані органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування «... розглядаються і вирішуються у термін не більше одного місяця від дня їх надходження, а ті, які не потребують додаткового вивчення, - невідкладно, але не пізніше п'ятнадцяти днів від дня їх отримання». Також це право закріплене і в міжнародних договорах України, зокрема, згідно з частиною восьмою статті 6 Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля підписана 25.06.1998 року [18] (далі – Оргуська конвенція), згідно з якою «[к]ожна із Сторін забезпечує, щоб у відповідному рішенні [остаточному рішенні] належним чином було враховано результати участі громадськості». На думку Комітету з дотримання Оргуської конвенції положення частини восьмої статті 6 цієї конвенції означають, що «... система де, зазвичай, коментарі громадськості відкидаються чи не враховуються у зв'язку з тим, що це лише коментарі громадськості, без обґрунтування, не відповідає вимогам [Оргуської] Конвенції» [19].

Обов'язок органів виконавчої влади, чи органів місцевого самоврядування, що приймають остаточне рішення процедури оцінки впливу на довкілля, випливає також із положення частини третьої статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV [20] (далі - КАС), що зобов'язує суди перевіряти чи прийняті (вчинені) рішення чи дії суб'єктів владних повноважень «... обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії)». Наведене положення створює матеріальний обов'язок названих вище органів прийняти рішення обґрунтовано, тобто урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення. Неврахування коментаря заінтересованої громадськості є прикладом порушення такого обов'язку і за змістом пункту третього частини третьої статті 2 КАС повинні бути підставою для скасування рішення.

Положення наведених вище статей може виникнути думка, що для захисту прав землевласників чи землекористувачів, порушених неврахуванням їх коментарів під час прийняття рішення про будівництво небезпечного установки, необхідно визнати недійсним чи скасувати протиправне остаточне рішення. Насправді, спір у такій справі стосується не самого рішення, а того чи має право заявник будувати екологічно-небезпечний об'єкт на умовах, встановлених висновком державної екологічної експертизи, чи умови на вимогу заінтересованої громадськості повинні бути більш суворими або ж будівництва такого об'єкта взагалі не може бути дозволено. Право позивача у такому випадкові може бути захищеним позовом про визнання його права. Задовольняючи такий позов, суд визнає, що право власника земельної ділянки охоплює і право на те, щоб спірна екологічно-небезпечна установка не була побудована. Якщо рішення органа виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування, що дозволяє будівництво установки, уже прийнято і замовник почав будівельні роботи, то у такому разі позивач може захистити своє право вимогами про визнання права та вимогою про припинення дії, що порушує право. При цьому жодної потреби вдаватися позову про визнання недійсним чи незаконним рішення уповноваженого органу потреби немає.

Висновки. Порівняння цього способу захисту з іншими способами захисту дає підстави вважати, що цей спосіб захисту не є окремим способом захисту і самостійного значення не має. Питання про законність чи не законність того чи іншого правового акта під час захисту права на земельну ділянку потрібне для визначення прав і обов'язків, яких має позивач і відповідач після прийняття рішення органів виконавчої влади чи органів

місцевого самоврядування. Захист цих прав може, без будь-якої шкоди для позивача та суспільства, здійснюватися іншими способами захисту.

Список використаних джерел

1. Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 3. - Ст. 27.
2. Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 40. - Ст. 356.
3. Словник української мови : [в 11 т.] / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; [ред. кол.: І.К. Білодід (гол.), А.А. Бурячок, В.О. Винник та ін.]. - Київ : Наукова думка Т. 8 : Природа — Ряхтливий / [ред. тому : О.В. Винник, В.В. Жайворонко, Л.О. Родіна та ін.]. - 1977. - 927 с.
4. Мірошніченко А. М. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України / А. М. Мірошніченко, Р. І. Марусенко. - Київ: Алерта, 2013. - 544 с. - (5-те видання, змінене і доповнене).
5. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України / Л.О. Бондар, А.П. Гетьман, В.Г. Гончаренко та ін.: За заг. ред. В.В. Медведчука. - К.: Юрінком Інтер, 2004. - 656 с. - ISBN 966-667-127-1.
6. Ільків Н. В. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України / Н. В. Ільків, Я. З. Гаєцька-Колотило. За ред. В.М. Кравчука. - Київ: Істина, 2007. - 632 с.
7. Білоусов Ю. В. Глава 3. Захист цивільних прав та інтересів / Ю. В. Білоусов // Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: / [Ю. В. Білоусов, А. Ю. Бабаскін, І. А. Безклубий та ін.] за ред. Я.М. Шевченко. - Київ: "Видавничий дім "Ін Юре", 2004. - С. 30 - 33.
8. Тимошук В.П. Адміністративні акти: процедура прийняття та припинення дії : Монографія. - К.: «Конус-Ю», 2010. - 296 с.
9. Мірошніченко А.М. Правові наслідки незаконних адміністративних актів / А.М. Мірошніченко [Електронний ресурс] // Електрон. текст. дані. - Режим доступу: <http://amm.org.ua/ua/2011-06-24-09-14-06> - Дата звернення: 23.05.2016.
10. Рішенням Господарського суду Чернівецької області від 22.04.2016. - Справа № 926/191/16 [Електронний ресурс] // Електрон. текст. дані. - Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57368056>. - Дата звернення: 23.05.2016.
11. Рішенням Господарського суду Чернівецької області від 22.04.2016. - Справа № 926/191/16 [Електронний ресурс] // Електрон. текст. дані. - Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57368056>. - Дата звернення: 23.05.2016.
12. Рішення Світловодського районного суду Кіровоградської області від 12.06.2013. - Справа 401/2534/13-ц [Електронний ресурс] - Електрон. текст. дані. - Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32015221>. - Дата звернення: 12.10.2016.
13. Рішення Господарського суду Закарпатської області від 11.04.2012. - Справа 5008/176/2012 [Електронний ресурс] - Електрон. текст. дані. - Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23539473> - Дата звернення: 15.10.2016.
14. Відомості Верховної Ради України. - 1997. - № 24. - Ст.170.
15. Рішення Господарського суду Херсонської області від 30.03.2010. - Справа 15/42 — 0 — 10 [Електронний ресурс] - Електрон. текст. дані. - Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/8808356>. - Дата звернення: 15.10.2016.
16. Відомості Верховної Ради України. - 2011. № 34. - Ст. 343.
17. Відомості Верховної Ради України. - 1996. № 47. - Ст. 256.
18. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля підписана 25.06.1998 року, ратифікована Законом України від 06.07.1999 № 832-XIV [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. - 2010. - № 33. - Ст. 1191.
19. Findings and recommendations with regard to Communication ACCC/C/2008/24 concerning compliance by Spain (ACCC/2008/24; ECE/MP.PP/C.1/2009/8/Add.1), 30 September 2010. Available at http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/compliance/CC-26/ece_mp_pp_c.1_2009_8_add.1_e.pdf (last visited October. 30, 2013).
20. Відомості Верховної Ради України. - 2005. - № 35 "35-36, 37". - Ст. 446.